

Ю. О. ВОЛОШИН. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВНОЇ ТА ВИДОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАТЕГОРІЙ «ІНТЕГРАЦІЯ» ТА «ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ» У ДОКТРИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Розглядаються теоретико-методологічні, онтологічні, прaksiологічні та аксіологічні аспекти визначення змістовної характеристики категорій «інтеграція» та «правової інтеграції». Особливо приділяється увага значенню даних категорій для розвитку сучасної доктрини конституційного права, що формується в умовах міждержавної інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, правова інтеграція, міждержавна інтеграція, інтернаціоналізація національних правопорядків, конституційно-правове регулювання.

Рассматриваются теоретико-методологические, онтологические, прaksiологические и аксиологические аспекты определения содержательной характеристики категорий «интеграция» и «правовая интеграция». Отдельно уделяется внимание значению данных категорий для развития современной доктрины конституционного права, которая формируется в условиях межгосударственной интеграции.

Ключевые слова: интеграция, правовая интеграция, межгосударственная интеграция, интернационализация национальных правопорядков, конституционно-правовое регулирование.

The article considers the theoretical, the methodological, the praxiological, the ontological and the axiological issues of defining meaningful description of such categories as «integration» and legal integration. It separately pays attention to the meaning of such categories for the developing of modern constitutional law doctrine, which is formed in conditions of interstate integration.

Key words: integration, legal integration, interstate integration, internationalization of national law and order, constitutional and legislative regulation.

В сучасних умовах поглиблення й розширення процесів правової глобалізації, інтернаціоналізації національних правопорядків, міждержавної інтеграції особливе місце займає питання формування конституційно-правового механізму їх забезпечення. Конституційне буття держав усе більше стає безпосередньо пов'язаним з такими динамічними тенденціями функціонування світової спільноти, як розвиток та вдосконалення механізму захисту прав людини та громадянина, глобалізація економіки, посилення ролі міжнародних організацій і механізмів у політиці, які викликано об'єктивним зростанням міждержавного співробітництва, взаємозалежності правових систем; розвитком регіональної й субрегіональної інтеграції в Європі (Європейський Союз), Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (Асоціація країн Південно-Східної Азії), Африці (Економічне співтовариство країн Західної та Східної Африки) й Північній та Південній Америці (Південноамериканська асоціація вільної торгівлі, Південноамериканський спільний ринок) тощо.

В якості логічного наслідку зазначеного, конституційне право відчуває суттєвий вплив через методологічну модернізацію галузевого механізму правового регулювання, системи його джерел, розширення кола суб'єктів. Одним з най-

важливіших наслідком чого є об'єктивне та поступове оновлення нормативно-правового пласту, категорійно-понятійного та дефінітивного апарату. При цьому, саме міждержавні інтеграційні об'єднання, функціонують та розвиваються на міжнародній арені як інституційні суб'єкти державоподібної та наднаціональної природи, поступово набувають все більшого значення в світі, стають істотним та вагомим фактором регіональної та субрегіональної стабільності та безпеки. А процеси міждержавної інтеграції, що виступають в якості об'єкту дослідження, що проводиться, поступово стають об'єктом конституційно-правового регулювання на національному та наднаціональному рівні. Перелічені фактори безпосередньо актуалізують дослідження зазначених процесів, мають вагоме не тільки теоретичне, але й практичне значення. Як слушно зазначає Г.М. Вельямінов, теперішній етап розвитку глобалізації характеризується її безпрецедентним географічним охопленням, інтенсивністю та масштабністю торговельно-промислових і фінансових трансграничних трансфертів, виразником яких є інтеграція¹.

З цього випливає, що знання про теоретичні основи та сутнісні характеристики міждержавних інтеграційних процесів дозволяє уникнути у майбутньому рух наосліп, передбачливо та об'єктивно оцінити й проаналізувати кожний подальший крок у їх здійсненні на рівні державної політики в сфері інтеграційних процесів та в процесі їх ефективного конституційно-правового регулювання. Це, на наш погляд, рефлексує, акцентує увагу, актуалізує та обумовлює не тільки побудову дієвого конституційно-правового механізму забезпечення подальшої інтеграції України в європейські економічні та політичні структури, зокрема в Європейський Союз, а й сприятимуть проведенню більш глибоких внутрішньодержавних реформ відповідно до соціально-економічних та політико-правових європейських стандартів.

Зазначене вище завдання органічно співпадає з науковим узагальненням більш високого рівня, що торкається виявлення дефінітивних визначень, понять, які використовуються в досліджуваній проблематиці. Розглядаючи основні концепти та принципи загальної філософії науки, слід зазначити, що дефінітивний дискурс її термінологічного потенціалу лежить в сфері ознак та понять. Так, науковою формою світу об'єктів є ознаки, тобто властивості та відношення. Науковою формою ментальності, у контексті її буквального розуміння з латинської мови в якості духовного феномену, того що є представленим у думках, є менталі, тобто почуття та думки. Науковою формою світу слів та висловлювань є предикати. Менталі та предикати в своїй сукупності зводяться поняттями. Поняття є елементарними та похідними. Язикові та ментальні образи об'єктів, тобто їх імена та ейдоси (від грецьк. Eidos – конкретний образ чогось, ментальний корелят об'єкту), є не окремими поняттями, а їх своєрідними єдинствами. Звідсіля, є справедливими чотири формули. Об'єкт – це цілісна сукупність ознак. Ейдос – це цілісна сукупність менталей. Ім'я об'єкту – це цілісна сукупність предикатів. Річ – це цілісна сукупність універсалій².

Накладення наведених положень з загальної філософії науки на дефінітивні поняття, категорії «інтеграції» дає можливість визначити його в якості ознаки відповідного об'єкту, що має свої відповідні властивості та систему відповідних відносин.

Зазначене поняття є вельми актуальним з доктринальних позицій свого обґрунтування та прагматичних позицій свого функціонування та реалізації, й тому визиває досить активну наукову дискусію щодо свого визначення, тобто

його поява, функціонування та використання супроводжується активними науковими процесами та формами соціального та правового, в тому числі, й насамперед, виходячи з його конституюючої навантаженості, конституційного-правового сприйняття та розуміння.

Зазначена категорія «інтеграція» виступає в якості найважливішого предикату, що несе в собі сукупність соціальної інформації щодо відповідної поведінки суб'єктів-об'єктів управлінської діяльності, яка розгортається в його просторових межах та конституційно-правових реаліях.

Ментальне наповнення та предикатний зміст досліджуваної категорії формує відповідне науково-прагматичне поняття, яке має похідний характер до таких категорій як «держава», «національна правова система», «національна конституція», «взаємодія національних та наднаціональних інститутів», «міжнародна спільнота», «міжнародне співробітництво», «договірний характер міжнародного публічного права», що виступають у відношенні до нього в якості елементарних понять³.

Мовні та ментальні образи об'єктів, яких торкається категорія «інтеграція», поєднуються та знаходять свій вираз у відповідній прагматичній діяльності суб'єктів, що діють в рамках національного, наднаціонального та міжнародного публічного права.

Звідсіля, по відношенню до досліджуваної категорії дійсно є справедливими чотири формули. Об'єкт інтеграції – це цілісна сукупність ознак, що виявляються в процесі міждержавних відносин незалежних у відповідних сферах співробітництва. Ейдос інтеграції – це цілісна сукупність менталей, що демонструють існування загальних культурних, етичних, економічних, політичних, правових, тобто цивілізаційних цінностей держав та народів, що їх населяють, що фактично обумовлює їх історичну єдність та об'єктивно детермінує зближення та суттєве поглиблення співробітництва їх держав. Ім'я об'єкту інтеграції – це цілісна сукупність предикатів, що містять систему багаторівневих та поліпредметних відносин, демонструючих переваги спільної співпраці держав та народів. Сама інтеграція – це цілісна сукупність універсалій, визначаючих якісно нову ступінь співіснування та співробітництва держав та народів в умовах нового міжнародного правового порядку, який формується у рамках становлення та функціонування міжнародних інтеграційних об'єднань⁴.

На наш погляд, термін «інтеграція» дуже добре співвідноситься з холистичною філософією науки, яка розглядає новітні досягнення у сфері досліджень засадничих основ науки. На думку І.З. Цехмістро, холистична концепція базується на якісно новій для європейського традиційного мислення ідеї неуніверсальності гранично широкого поняття «множинності» в опису природи, що винуждає звернутися до прямо протилежного по своєму змісту поняття «цілісності», як виразу властивості кінцевої нерозкладності станів природі на які-небудь множинності. Це означає, що в кінцевому рахунку, світ існує не як множинність, а як неподільна та нерозкладна на множинність цілісність (як одне, а не множинність)⁵.

Таким чином, звернення до ідеї цілісності є вельми продуктивним в процесі усвідомлення на єдиній концептуальній основі фундаментальних філософських проблем в засадах психології, біології, кібернетики, космології та інших наук про людину і природу, включаючи соціологію та право.

Продовжуючи дослідження інтеграції у контексті саме категоріального дискурсу, треба зазначити, що ця категорія носить складний, синтетичний характер

та виступає як відображення специфіки конституційно-правових та міжнародно-правових явищ, що відбуваються на території національних держав та міжнародній арені. Як зазначає А.М. Васильєв, на всіх рівнях та у всіх аспектах вивчення вимагається, насамперед, розуміння того, як у праві та в процесі його пізнання проявляються об'єктивні суспільні закономірності, діалектичні закони розвитку світу і мислення⁶.

Крім того, великим методологічним, онтологічним та гносеологічним потенціалом, відносно досліджуваної категорії, володіє доктринальна позиція П.В. Копніна щодо вирішення питання про обґрунтування засадничкої бази науки. Зазначений автор виокремлює два аспекти обґрунтування науки: 1) такі, що знаходяться за її межами – матеріальна дійсність і практична діяльність людей (відносно цього, інтеграція виступає в якості телеологічної системної домінанти, що є прагматичним результатом свідомої праці зазначених суб'єктів. – *Авт.*); 2) самі базисні засади, що входять в її систему, до яких відносяться: а) положення, що виокремлені зі складу більш загальної науки, які виражають основні, загальні закономірності, на які спирається дана наука (для цієї ознаки інтеграція виступає в якості загального результату цілеспрямованої діяльності відповідних суб'єктів науки загального міжнародного права – *авт.*); б) засоби доказувань, що використовуються даною наукою (у цьому контексті інтеграція є засобом доказування дієвості та ефективності загального міжнародного права. – *Авт.*).

У зазначеному контексті слід наголосити на тому, що категорія «інтеграція», безумовно, відноситься до філософських проблем правознавства, які, на слухну думку А.А. Піонтковського, «працюють» у правовому пізнанні з найбільшим навантаженням⁷.

Виходячи з того, що основними суб'єктами інтеграції виступають держави, представляє аксіологічний інтерес оцінка категорії «інтеграція» в якості терміна та структурної одиниці науки конституційного права. Так, Н.О. Богданова, визначаючи «поняття» в якості первинних елементів системи науки конституційного права, зазначає на їх доктринальний та прагматичний потенціал.

У першому аспекті – вони складають усі теоретичні конструкції науки конституційного права – концепції, теорії, доктрини. Тобто, вони служать відповідною відправною точкою у пізнанні конституційно-правової дійсності, можуть бути початком розгортання знань про об'єкт вивчення та стати результатом наукових досліджень⁸.

У другому аспекті – вони мають: а) гносеологічне призначення – що складається у відображенні та фіксуванні найбільш загальних, суттєвих властивостей і найважливіших зв'язків і відносин конституційно-правових явищ і процесів (у нашому випадку, інтеграція виступає в якості конституційно-правового засобу побудови нового міжнародного та наднаціонального (територіально-географічно-регіонального) правового порядку на базі сукупності національних правових систем – *авт.*); б) виконують методологічну функцію – тобто спрямовані на систематизацію конституційно-правового знання, бо виконують роль системоутворюючих логічних вузлів (у нашому випадку, інтеграція становить великий та могутній системний комплекс доктринально-прагматичних знань, що практично трансформують та модернізують конституційно-правове буття держав-членів міждержавних інтеграційних об'єднань та так званих третіх держав – країн, що не є членами зазначених об'єднань, але межують або активно співпрацюють з ними та з самим об'єднанням – *авт.*); в) виступають в якості інструменту юридичної техніки – тобто сприяють точному та чіткому розпізнаванню рис і властивостей явищ, що вив-

чаються, визначенню їх співвідносності, проведенню класифікації та, на кінець, осмисленню через відношення до відповідної категорії (у нашому випадку, інтеграція володіє не тільки технічними, технологічними властивостями, що дають змогу її відповідним чином нормативно регламентувати, але, на наш погляд, тут слід звернути увагу на відповідну процесуалізацію самого процесу інтеграції, який перетворюється в феномен не тільки модернізації міжнародного права, а й конституційного права держав-членів інтеграційного об'єднання – авт.)⁹.

У зазначеному контексті вважаємо за потрібне звернути особливу увагу на вплив інтеграції на суттєву трансформацію, точніше, на формування нової конституційно-правової дійсності, що охоплює об'єкти вивчення конституційного права. Під такою дійсністю, Н.О. Богданова розуміє відповідну область правової дійсності, яка є пізнаваною наукою та складається у сфері дії норм конституційного права та досліджується однойменною наукою шляхом різних методологічних прийомів. Дійсно, у структурному розумінні до зазначених вище об'єктів відносяться норми конституційного права, що формалізовані у різних його джерелах, конституційно-правові відносини, а також конституційно-правове знання як результат вивчення названих об'єктів.

Звідсіля інтеграція, яка виходить на правовий рівень, правова інтеграція, виступаючи досить високим рівнем загальної інтеграційної моделі, закріплюється й у нормах конституційного права, що містяться в національних, насамперед, конституційних джерелах права, міждержавних угодах міжнародного, а потім й наднаціонального характеру. Це фактично модернізує не тільки конституційно-правову дійсність, але й суб'єктно-об'єктний склад сучасного конституційного права¹⁰.

Підсумовуючи можна зазначити наступне. Категорія «інтеграція» виступає найважливішим предикатом, що несе в собі сукупність соціальної інформації щодо відповідної поведінки суб'єктів – об'єктів управлінської діяльності, яка розгортається в його просторових межах та конституційно-правових реаліях, причому ментальне наповнення та предикатний зміст цієї категорії формує відповідне науково-прагматичне поняття, яке має похідний характер від таких категорій, як «держава», «національна правова система», «національна конституція», «взаємодія національних та наднаціональних інститутів», «міжнародна спільнота», «міжнародне співробітництво», «договірний характер міжнародного публічного права», котрі є щодо нього елементарними поняттями.

Дослідження ролі права (загального, але насамперед конституційного та міжнародного) в інтеграційних процесах дало змогу зробити висновок про його визначальну роль: 1) об'єктивується саме право, насамперед конституційне, правові засади, правове регулювання, більш ширше – правове забезпечення процесів європейської інтеграції; 2) суттєво стимулюється становлення міждержавного співробітництва у різних його формах і сферах, що має ознаки системної, багатооб'єктної, багатосуб'єктної та різнорівневої взаємодії; 3) демонструється взаємодія, взаємозалежність внутрішньодержавного (конституційного) та міжнародного публічного права; 4) фактично йдеться про становлення нової якості та форми публічного правового порядку, адже відбувається органічна взаємодія національного та міжнародного правопорядків; 5) обґрунтовано прогнозується поява феноменології правової інтеграції, яка детермінує та легалізує решту її форм та забезпечує подальший розвиток і стабільне функціонування національної державності в умовах міждержавної інтеграції на засадах над національності; 6) в умовах інтеграції право виступає важливим конститутивним та інсти-

туціональним елементом системи глобального управління на його переважно регіональному рівні; 7) інтеграція свідчить про інтернаціоналізацію національного та світового конституційного права та конституціоналізацію загального міжнародного та особливо міжнародного публічного права, про вплив інтеграції на національний та світовий конституціоналізм.

Під правовою сферою інтеграції слід розуміти не структурні компоненти системи права, а об'єктивні вияви функціонування правової системи, які можна визначити у вигляді трьох правових компонентів – доктринального (концептуального), нормативного й юридико-технічного. Саме в межах цих компонентів і здійснюється як правова інтеграція взагалі, так й правове запозичення зокрема.

Процес формування глобальної правової системи, що є результатом правової інтеграції, має змістовну та інституціональну основи: 1) саме глобальна правова система, що утворюється, демонструє наявність інституційної структури права у широкому його розумінні, а саме – національного, міжнародного, транснаціонального та наднаціонального права, що суттєво змінює традиційну парадигму його сприйняття – тільки як ознаку державності, формуючи фактично нову феноменологію права; 2) зазначені правові явища, що лежать в основі глобальної правової системи, перебувають в органічній єдності, тобто між ними виникає своєрідний симбіоз та системотворчі зв'язки; 3) транснаціональне та наднаціональне право, що є породженням сучасних інтеграційних процесів, стимулює розвиток національного права та міжнародного права, оптимізує їх функціональну сферу, з одного боку, розширюючи їх суб'єктно-об'єктний склад, а з іншого – фактично перерозподіляючи предметну сферу національного та міжнародного права на користь транснаціонального та наднаціонального права; 4) на тлі міжінтеграційних зв'язків утворюється єдина «багатополюсна» надбудова, що впливає на всі зазначені вище рівні права, вона пов'язує в одне інтеграційні правові блоки держав; у міжнародному публічному праві у цьому контексті розвивається право економічної інтеграції як міжнародно-правовий галузевий інститут. Тому, звичайно, правова інтеграція займає одне з головних місць в інфраструктурі об'єднаних процесів.

1. *Вельяминов Г. М.* Россия и глобализация [Электронный ресурс] // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 3 (май–июнь). – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/20/5783.html>. 2. *Булыко А. Н.* Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. – 2-е изд., испр. – М.: Мартин, 2008. – С. 671–672. 3. *Канке В. А.* Общая философия науки. – М.: ОМЕГА-Л, 2009. – С. 18. 4. *Копнин П. В.* Логические основы науки. – К.: Наук. думка, 1968. – С. 211–212. 5. *Цехмистро И. З.* Холистическая философия науки : учеб. пособие. – Сумы: Унив. кн., 2002. – 364 с. 6. *Васильев А. М.* Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 75. 7. *Пионтковский А. А.* К методологии изучения действующего права // Ученые записки ВИЮН. – 1947. – Вып. 6. – С. 17. 8. *Богданова Н. А.* Система науки конституционного права. – М.: Юрист, 2001. – С. 140. 9. *Сандеуар П.* Введение в право. – М., 1994. – С. 167–169. 10. *Керимов Д. А., Недбайло Д. А.* Философские проблемы права. – М.: Мысль, 1972. – С. 348–349; *Сырых В. М.* Логические основания общей теории права: В 2 т. Т. 1: Элементарный состав. – М.: Юстицинформ, 2000. – С. 124–125.